

Blanensko od Keltů po středověk

Stručné studijní texty pro pedagogy ZŠ a SŠ

Stručné studijní texty vycházejí jako čtvrtá publikace této řady a přímo navazují na publikaci **Pravěk na Blanensku – Stručné studijní texty pro pedagogy ZŠ a SŠ**.

Téma pravěk na Blanensku bylo vymezeno starší dobou kamennou a dobou halštatskou. Období nastíněné v této publikaci pokračuje dobou laténskou a končí v období vrcholného středověku. Propojující linkou je zde hutnictví železa v blanenském regionu. Z dalších zkoumaných témat je to nejstarší historie Blanska, zaniklé středověké obce a středověké hrady a hrádky.

Době římské a době stěhování národů se věnujeme jen velmi okrajově, jelikož se tato období do blanenského regionu nijak výrazně nezapsala. Mnohem četnější archeologické nálezy pocházejí ze sousedního boskovického regionu.

Edukační program pod stejnojmenným názvem **Blanensko od Keltů po středověk** nově doplní stálou nabídku edukačních programů muzea.

Doba laténská

(přelom 5. a 4. století př. n. l. – pol. 1. stol. př. n. l.)

Toto období je spojeno s příchodem prvního historicky známého etnika – s příchodem Keltů. Od 5. století př. n. l. osídlili v několika vlnách celou západní a střední Evropu. Naše území obsadili ve 4. století př. n. l., což byla doba jejich největšího rozkvětu. Konkrétně se jednalo o kmen Bójů (osídlili české země) a Volků-Tectoságů (obsadili Moravu). Důvod odchodu Keltů v polovině 1. stol. př. n. l. není znám.

V pozdní době laténské (od poloviny 2. stol. př. n. l.) se v celé keltské Evropě začala budovat ohrazená výrobní, ekonomická a socio-politická centra s mohutnou hradbou a vnitřní plánovitou zástavbou, takzvaná oppida. Oppida byla jakýmsi předchůdci měst. Na Moravě známe pouze jedno oppidum, a to Staré Hradisko v okrese Prostějov.

V oppidech byla soustředěna řemeslná výroba, která měla v této době obrovský rozmach a začala se více specializovat. Mezi keltská řemesla patřila výroba textilu, kožených výrobků, hrnčičství, sklářství, kovolitectví a hutnictví. Keltští hrnčíři byli první ve střední Evropě, kteří začali používat hrnčičský kruh pro výrobu nádob. Z dalších řemesel to bylo například obrábění dřeva, kovářství a kovolitectví, opracování kostí a kamene, zpracování jantaru, a v neposlední řadě hutnictví. Keltové vyráběli zbraně a nástroje, jako byly pily, sekery, meče, kopí, šídla,

Keltská tkadlena a řezbář

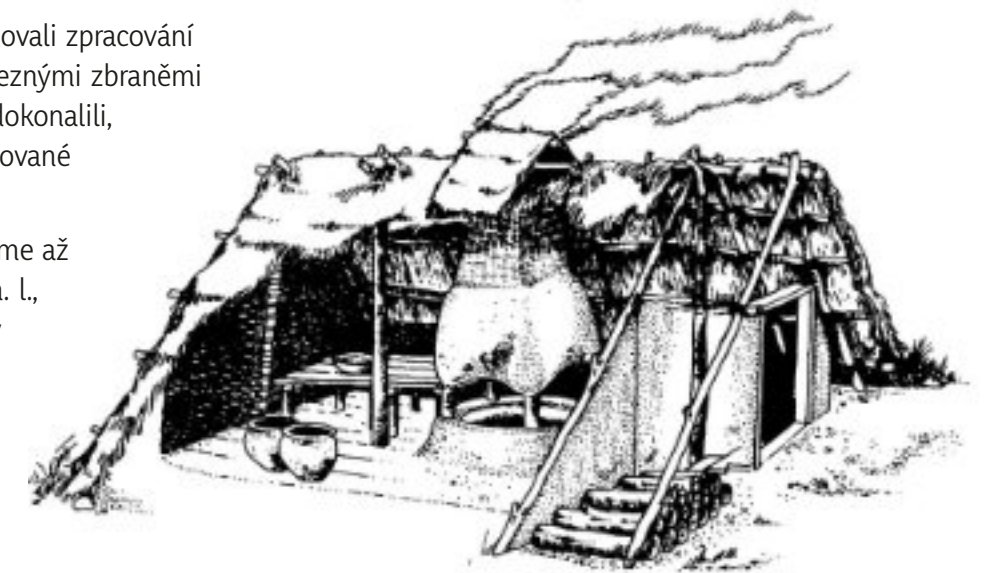
Rekonstrukce jednoho z dvorů na oppidu Staré Hradisko

jehly, vrtáky, či pérové nůžky, které se později staly předlohou pro výrobu nástrojů v raném středověku a základní tvar si mnohdy zachovaly až dodnes. Na rozvoj ekonomiky měla zásadní vliv také výroba dokonalejších zemědělských nástrojů. Vytvářeli radlice, kosy, žací stroje, a také kamenné rotační mlýnky na mletí obilí – takzvané žernovy. Keltské nářadí a nástroje občas nalézáme v tzv. hromadných nálezích - depotech. Jeden takový depot pochází z lesního prameniště u Černé Hory, obsahoval kosu, nůž, sekery a další předměty.

Moravou procházela jedna z tras takzvané jantarové stezky, která spojovala Pobaltí s Podunajím a dále s oblastí severní Itálie. Rozvinutá ekonomika vyvolala ve 3. století př. n. l. potřebu vytvořit nový systém platidel po vzoru antického světa. Vzniká měnový systém a ražba prvních zlatých a stříbrných mincí na území severně od Alp. Přesně navážený kov se taval na hliněných destičkách, následně se roztepal na takzvané střížky, které se oboustranně razily.

V oblasti Blanenska se Keltové věnovali zpracování železa. Na naše území přišli se železnými zbraněmi a výrobu železa velmi brzy ještě zdokonalili, vytvářeli dokonce i dokonale zpracované železné šperky.

Nálezy hutnických pecí a dílen máme až z konce 2. a počátku 1. století př. n. l., ale železné předměty se nacházely i ve starších hrobech. Na Moravě se ovšem takto staré dílny ani pece nenašly.

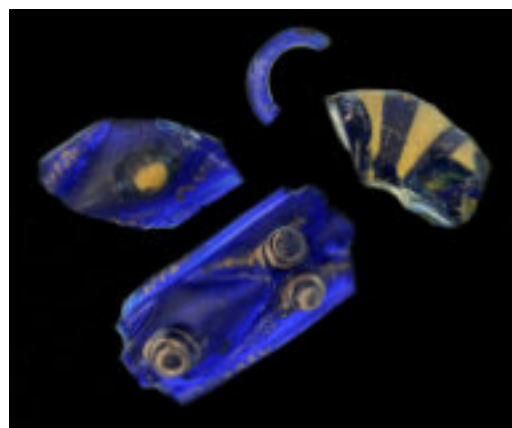

Rekonstrukce chaty 2/72 z Bořitova (kresba P. Kos)

Z oblasti Blanenska nemáme dochováno žádné keltské pohřebiště. Osídlení bylo doloženo zejména na katastru Bořitova, kde se našlo keltské sídliště se čtrnácti chatami a několika dalšími stavbami. Našly se zde úlomky nádob tvořených na kruhu, šperky, spony na oděv, část železného prstenu, různé pracovní nářadí, náramky a korálky ze skla – modré se žlutým a bílým zdobením. Tato lokalita byla pravděpodobně důležitou součástí obchodních sítí.

Další sídliště bylo nalezeno také v Blansku u Kauflandu. Byly zde odkryty čtyři stavby. Ke vzácným nálezům patří nedávný objev téměř kompletního laténského meče nedaleko Adamova.

Na základě různých nálezů máme doloženo trvalejší osídlení v povodí řeky Svitavy, a několik keltských předmětů bylo nalezeno také v jeskyních, například v Býčí skále, v Pekárně, ve Staré Drátenické nebo v Rytířské. Obecně však lze říci, že Keltové jeskyně příliš nevyhledávali.

1. Fragmentsy skleněných náramků, korálků a kroužkových perel z Bořitova (sbírka MZM)
2. Železné spony z Pekárny a z Blanska (sbírka MZM a MB)
3. Bronzové nánožníky z Býčí skály (sbírka NHMW)
4. Depot železných nástrojů z Černé Hory (sbírka MB)
5. Laténská zásobnice z Býkovic (sbírka MZM)

Doba římská

(poslední třetina 1. století př. n. l. – 375 n. l.)

Evropa se v této době dělila na dvě geografické oblasti. Jedné dominovala politickou silou Římská říše a její provincie, na druhé byly germánské kmeny, hranici tvořil Rýn a Dunaj. Díky obchodování mezi těmito dvěma oblastmi se rozvíjelo hospodářství, společnost i politika. Dokladem takového obchodu je nález rukojeti bronzové cedníku či naběračky v lesích u Křtin. Tyto soupravy se objevují v bohatých římských hrobech. Římané za účelem ochrany svého teritoria vybudovali na hranici s územím barbarů pásmo opevnění, takzvaný Limes Romanus.

Během doby římské se začínají znovu obydlovat bývalé laténské lokality, Moravu obsadily germánské kmeny Markomanů a Kvádů. Ve starší době římské bylo na území Moravy téměř 300 sídlišť a již počátkem 2. století n. l. Germáni ovládli podstatnou část jižní a střední Moravy.

V poslední třetině 2. století n. l. docházelo k válkám mezi Germány a Římany. Markomanské války představovaly sérii válek, které probíhaly v době vlády římského císaře Marka Aurelia mezi lety 166 až 180. V první fázi bojů napadly barbarské kmeny Římskou říši, mezi lety 171–174 se situace obrátila, Římané poprvé překročili Dunaj a podnikli ofenzivu na nejsilnější germánské kmeny (Kvádů, Markomany a sarmatské Jazygy). Další boje následovaly od roku 175, ukončil je až Aureliův nástupce Commodus uzavřením míru s Germány. Boje v rámci Markomanských válek se postupně přemístily i na území Moravy, Blanenska se ovšem toto vojenské tažení dotklo jen okrajově, pozůstatky po vojenských taženích a táborech byly nalezeny na až na území Malé Hané u Jevíčka.

Na území Moravy bylo odkryto několik opevnění sloužících jako vojenské pochodové tábory – tyto tábory kopírovaly jednu odnož jantarové stezky. Všechna nalezená opevnění měla ovšem jen dočasnou funkci, jediná trvalá pevnost se nacházela v Mušově. Mušov plnil funkci opevněného centra římských legií. Našly se zde pozůstatky dvou budov vybavených systémem podpodlažního vytápění, které byly součástí velké pevnosti odhadované na rozlohu okolo 40 ha, a také hradby s příkopem, širokou branou a několika čtvercovými věžemi postavenými v pravidelných rozstupech.

Germánských osad bylo na Blanensku nalezeno hned několik - v Býkovicích, u Bořitova, a v Jedovnicích. Několik ojedinělých předmětů odkryl také průzkum jeskyní, patrně je využívali

Římský legionář

Stříbrná denár císařovny Sabiny z Jestřebí (117–136; sbírka MB)

Bronzová faléra s mužskou hlavou z Újezdu u Černé Hory (sbírka MB)

obchodníci jako zázemí při nepřízni počasí. K nejčastějším nálezům nejen na Blanensku patří římské mince a spony. Byly nalezeny v Horní Lhotě, v Holštejně, v Jestřebí, v Babicích a Doubravici, ale jejich celkový počet čítá jen 37 kusů.

K vzácnějším nálezům patří bronzová faléra s hlavou muže, která plnila funkci vyznamenání římského legionáře a je dokladem jejich pobytu na našem území. Našla se u Újezdu u Černé Hory.

Úroveň kovářského řemesla a širě vyráběného sortimentu ovšem oproti době laténské poklesla. Železářskou výrobu dokládají četné nálezy strusky na sídlištích. V Sudicích u Boskovic bylo dokonce nalezeno železářské centrum se 136 pecemi o průměru asi 0,5 m. Každá z těchto zahluobených pecí byla určena pouze k jedné jediné tavbě. Zdejší výroba byla pravděpodobně určena i k zásobování vzdálenějších regionů. Takováto metalurgická centra vznikala v průběhu doby římské po celé Evropě, vždy s několika desítkami až stovkami hutnických pecí na jednom místě.

Několik sídlištních objektů bylo prozkoumáno například u Skalice nad Svitavou. Našlo se zde množství keramiky, a to jak domácí barbarské, tak i importované římskoprovinciální, včetně poměrně luxusních kousků (například červeně malovaná keramika). Byla zde nalezena také část bronzového šupinového pancíře, což byla součást ochranného oděvu římských vojáků. Šupina zřejmě pochází z období markomanských válek, kdy římská armáda procházela barbarským územím. Dále se zde našly různé kostěné předměty (např. hřeben), hliněné přesleny včetně zdobených, což dokládá výrobu textilu, skleněné a železné předměty. Díky dokladům o rozsáhlé zemědělské činnosti lze usuzovat, že šlo o významné sídliště.

Bronzová spona z Kůlny (sbírka MZM)

Bronzová rukojeť cedníku či naběračky ze Křtin (sbírka MB)

Luxusní římsko-provinciální keramika zvaná terra sigillata pochází z Pekárny. Z jeskyně Kůlna zase pochází kompletně zachovalá bronzová spona s podvázanou nožkou.

Doba stěhování národů (375-568 n. l.)

Římské impérium se rozpadá a čelí útokům barbarských kmenů, jde o období plné válek a přesunů obyvatel, během něhož se znatelně snižuje životní úroveň. Přes území střední Evropy se přehnal spousta germánských a nomádských kmenů, a přicházející lid se začal usazovat v nových sídlech.

Z území Blanenska nemáme z tohoto období téměř žádné nálezy. Výjimku tvoří pouze sekera z Březiny u Křtin a olámaná stříbrná mince ze Svinošic. Mince byla germánské ražby s provrtáním sloužícím k možnému zavěšení mince. Šlo o germánskou imitaci východořímských mincí. Tato mince je unikátem v celé střední Evropě, zřejmě se sem dostala s putujícími vojáky.

Keramický hrnec z Jedovnic (sbírka ARÚB)

Stříbrná čtvrtsilika Ostrogótů ražená ve jménu císaře Anastasia a krále Theodoricha Velikého ze Svinošic (504–518; sbírka MB)

Raný středověk

(2. polovina 6. století – polovina 13. století)

Krajinu Moravského krasu obývali převážně hutníci a horníci. Existovalo zde několik hutnických dílen. Pracovní skupiny jedné takové hutnické dílny byly asi poměrně velké s různým zaměřením pracovníků a jejich pomocníků. Hutnické dílny zde fungovaly od 8. do 11. století. Lokalita v této době tvořila významné železářské centrum – největší na území západních Slovanů. Šlo o hutnický revír mezi obcemi Olomučany, Rudice, Habrůvka, Josefov a Adamov. Nálezy pocházejí ale také z Babic. Další těžebně-hutnické centrum bylo například na Kunštátsku, ale hutnické práce probíhaly také na lokalitě Bořitov.

Slované rozvinuli vlastní způsob těžby železné rudy. K těžbě sloužila speciální těžební pole, na kterých vykopali jámu, vlezli do ní, a odkopávali rudu tak dlouho, dokud bylo podloží stabilní a nehrozilo zasypaní hutníka v těžební jámě. Takováto těžební pole se našla v Rudici, Olomučanech, Babicích a Habrůvce.

Natěžená ruda se před tavbou drcením a propíráním vodou čistila od hlušiny. Pražením na ohni se hmota rudy narušila a stala se snáze tavitelnou. Proces tavby pak probíhal následovně: do předem rozehřáté pece hutníci nasypali otvorem shora nadrcenou železnou rudu prokládanou dřevěným uhlím a zaplnili ji až po okraj. Za pomoci kožených měchů do ní vháněli vzduch a dosypávali střídavě rudu i dřevěné uhlí. Délka tavby trvala v závislosti na objemu pece a kvalitě rudy čtyři až osm hodin.

Výsledkem tavby byla měkká železná houba a tekutá struska usazená na dně pece. Houbovitě železo získané tavbou museli následně kováři očistit od natavené strusky a dalších nečistot. Opakovaným ohřevem ve výhni a postupným zkujňováním se tak houba čistila do podoby tzv. železné lupy, tj. polotovaru (železného bochníku) vhodného již k přímé výrobě železných nástrojů. Lupa obsahovala pouze čisté železo, čistota materiálu se dokládala naseknutím lupy v rozžhaveném stavu.

K tavbě rudy docházelo ve speciálním typu hutnických pecí. Znalost tohoto typu pecí s sebou Slované donesli na naše území. Šlo o typ pecí, které hutníci vtesali do lavice rostlé hlíny. Takovéto pece byly objeveny v Olomučanech v trati U obrázku na dvou místech – na jednom z nich se našel soubor sedm pecí, a na druhém soubor osm pecí.

Na přelomu 8. a 9. století se začala sjednocovat slovanská knížectví na území jižní Moravy a jihozápadního Slovenska, což ve 30. letech 9. století vedlo ke vzniku silné ústřední moci a k položení základů Velké Moravy – prvního státního útvaru na našem území.

Dochází k velkému hospodářsko-politickému rozmachu, řemesla se soustřeďují do specializovaných

Krešbná rekonstrukce prací ve velkomoravské hutnické dílně v polesí Olomučany, trať U obrázku

Naseknutá železná lupa z hutnické dílny Olomučany, trať U obrázku (sbírka MB)

Železný nástroj z velkomoravské hutnické dílny v Olomučanech, trať U obrázku (sbírka MB)

center v hradištích. Vysoké úrovně nabývají zejména řemesla z oboru stavebnictví, zpracování kamene, šperkařství, hrnčířství, výroby dřevěného náčiní a nádobí, či předmětů z kostí. Také železo získává na stále větší důležitosti. Stoupá také poptávka po soli, která se získávala formou dálkového obchodu.

Hutnictví železa drží krok s dobou. To dokládají také nálezy z Moravského krasu. Železo nabývá na vysoké tržní hodnotě a jeho potřeba roste. Využívá se nejen na výrobu zbraní, ale také pro budování hradišť, pro výrobu nástrojů a nářadí řemeslníků, pro využití v zemědělství i domácnosti.

Z období Velké Moravy máme doklady o více než čtyřiceti hradištích, která byla mnohdy velmi bohatá. Díky nálezům základů kamenných kostelů a písemným pramenům víme také o přijetí křesťanství. Některé z kostelů byly navíc postaveny ještě před příchodem Cyrila a Metoděje.

V této době se začíná měnit typ pecí, které Slované využívají. Vytvářejí pece vestavěné do terénu a pece nadzemní s mlce zahloubenou spodní částí – takzvanou nístějí.

I přesto, že se železo nevyrábělo přímo na hradištích, šlo o centrálně řízenou výrobu zabudovanou do politicko-hospodářského systému. Kov byl v hutích zpracován do formy polotovaru (železné lupy). Lupy se následně transportovaly do některého z velkomoravských center. Železo z krasu pravděpodobně putovalo do nejbližšího hradiště Staré Zámky u Líšně – toto hradiště plnilo funkci tzv. železného hradu – železo se zde zpracovalo a následně se odtud distribuovalo dále.

V kovárnách na hradištích byly lupy překovávány na takzvané železné hřivny sloužící jako polotovar k dalšímu zpracování železa. Existuje hypotéza, že mohly hřivny sloužit také jako forma předmincovního platidla. Na našem území byl běžný sekerovitý tvar hřiven (na jednom konci zploštělý, na druhém s otvorem – mohly se díky tomu nosit zavěšené). Dělal se ve velikostech od několika centimetrů až do půlmetrových. Na Blanensku se žádné hřivny nenašly, a to z toho důvodu, že nebyly nevyráběny v hutích.

Osada byla nalezena opět u Bořitova. Byly zde odkryty čtyři zahloubené obytné objekty, z čehož jeden z nich ukrýval přes 100 bochníků strusky, několik dyzen (keramických trubíc sloužících ke vhánění vzduchu měchem do pece) a úlomek železné tyče. O 100 metrů dále se našly další čtyři pozůstatky po zahloubených stavbách, zlomky železné rudy a struska. Na obou místech byla nalezena také keramika a jiné předměty denní potřeby a zlomek železné misky.

Na konci 9. století se ale situace ve společnosti mění, probíhají války, dříve prosperující hradiska jsou pustošena a roku 906 se Velkomoravská říše rozpadá.

Výroba železa v Moravském krasu končí s pádem říše také. Důvodem nebylo válčení, ale nedostatek odběratelů.

Raný středověk

Území Moravy se v 10. století dostává na okraj dění, nové využití lokality v Moravském krasu známe až z konce 10. století, kdy už se ovšem jedná o odlišný způsob výroby železa. V chodu bylo pouze několik malých dílen, které fungovaly jen po část roku (pravděpodobně v zimě – když se tito lidé nemohli živit jako zemědělci). Už také nešlo o profesionální výrobu, ani o velkovýrobu – hutě se soustřeďovaly jen na vlastní spotřebu a odvádění dávek v železe – tento způsob využívání dílen odráží i proces počínající feudální rozdrobenosti. Technologicky šlo o krok zpět.

Takováto huť se nacházela například u Habrůvky. Jedná se o huť z přelomu 10. a 11. století. Byl zde odkryt zbytek nadzemní pece, pozůstatek budovy a čepel nožíku. Ve stejné době fungovala také huť přímo v Olomučanech, kde se našly části pěti nadzemních pecí, jámy pro těžbu písku a jílu, a také skládka rudy. Dále zde byla nalezena výhňová lopatka, která sloužila k úpravě palivového zásypu kovářské výhňe, a nedokončená železná lupa (neочиštěná od strusky).

I po pádu Velké Moravy na jejím území přežilo v určité podobě křesťanství včetně biskupství. Ve druhé čtvrtině 11. století Přemyslovci přičlenili Moravu k českému státu. Využili některá stávající hradiště, ke kterým doplnili dvorce s nevolnou čeledí.

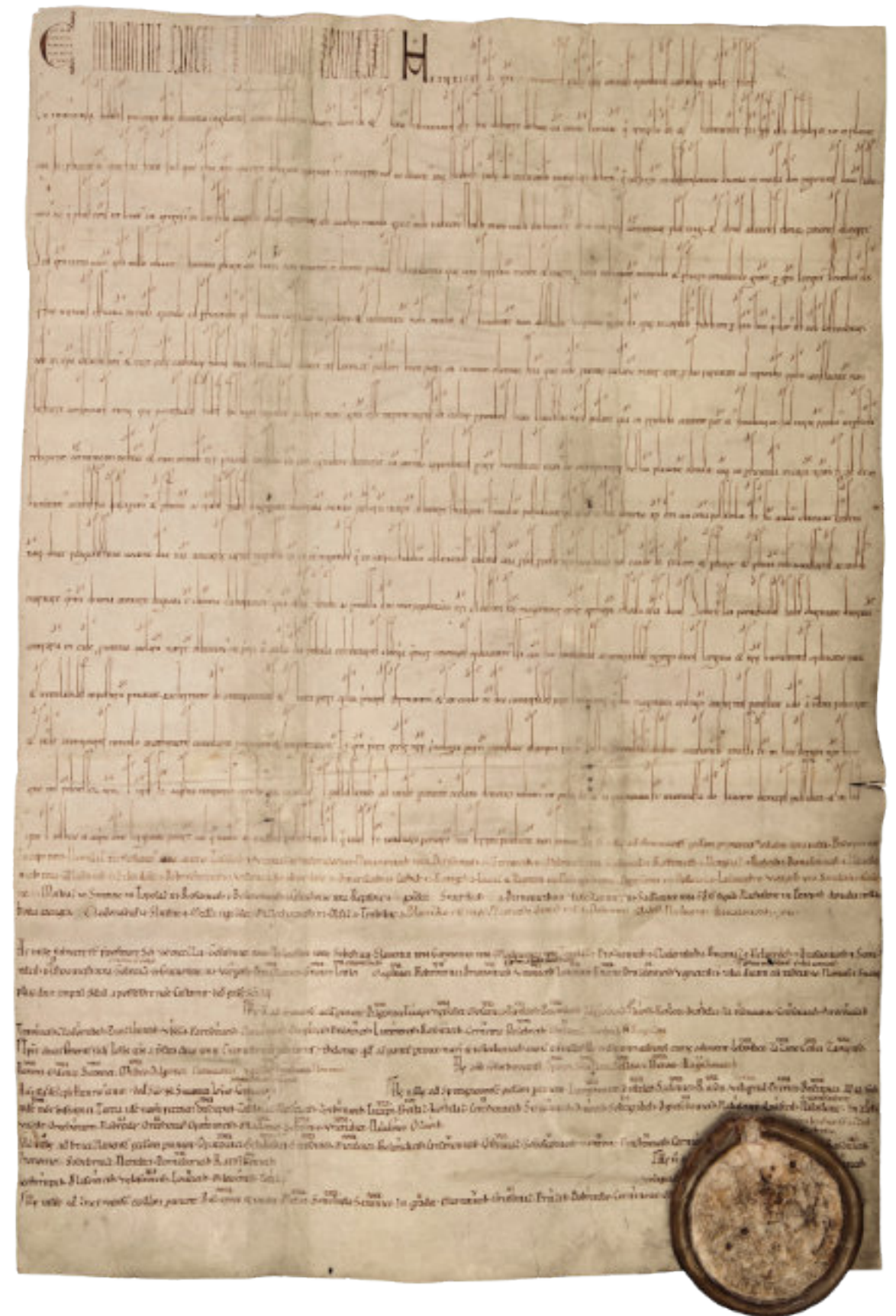
Významnými Moravskými centry jsou nyní Olomouc, Brno a Znojmo, Moravské knížectví se dělí na Olomoucký, Brněnský a Znojenský úděl. Nejstarší zprávy o blanenském regionu v návaznosti na blanenské správní centrum (osadu Blansko) máme až z 1. poloviny 12. století.

Významný správní a politický vliv mělo také olomoucké biskupství založené roku 1063. Roku 1136 je již známo, že Blansko bylo v držení olomouckých biskupů. První písemnou zmínku o Blansku jako lénu olomouckého biskupství máme dochovanou v listině vydané Jindřichem Zdíkem roku 1136 nebo 1141, kde je jmenováno Blansko spolu s Rájcem jako součást výčtu všech olomouckých statků. Listina těsně souvisí se stavbou a vysvěcením nejstaršího blanenského kostela, ke kterému došlo roku 1140 po delším sporu mezi brněnským údělným knížetem Vratislavem a Jindřichem Zdíkem. Vratislav, který si činil na blanenské léno majetkové právo, nechtěl povolit Zdíkovi stavbu kostela a spor skončil po několika letech až v Praze u Soběslava I – spor vyhrál Zdík. Kostel v románském slohu vznikl v místech dnešního barokního kostela sv. Martina na Starém Blansku. Ve zdi kostela byly odkryty zbytky románského reliéfu postavy sv. Martina. Do okolí kostela bývá také kladeno nejstarší systematické osídlení obce. Při stavebních úpravách kolem kostela byly navíc zjištěny čtyři sloupové jámy indikující přítomnost blíže neurčené dřevěné stavby datované dle keramiky do první poloviny 11. století, tedy o 100 let dříve, než je první písemná zmínka.

Blansko bylo od poloviny 12. století zcela ve správě olomouckých biskupů. Správní centrum panství se v nejstarším období nacházelo v blízkosti kostela, kde pravděpodobně stával dvorec, ze kterého bylo území spravováno biskupským úředníkem a později světskými feudály, jenž získali panství jako léno propůjčením z Olomouce. Ve druhé polovině 13. století došlo k přesunu vrchnostenského sídla na nedaleký hrad Blansek. Lenní vztah se od konce 14. století rozšířil také na oblast Nového Blanska. Tento lenní vztah pak trval celá staletí, během nichž se ve správě Blanska vystřídala řada feudálních rodů.

Po smrti Jindřicha Zdíka přešlo Blansko s ostatními lenními statky do držení Zdíkova nástupce biskupa Jana. Až do poloviny 13. století nemáme o Blansku žádných zpráv.

V blanenském regionu máme z mladohradištního období (polovina 10. století – konec 12. století) opět několik dokladů o železářské produkci. Tehdejší hutníci využívali nadzemní šachtové pece vysoké kolem 70 cm. Mladohradištní hutnická dílna byla opět nalezena v Olomučanech v Růžové ulici, v Habrůvce v trati Padouchov, v Babičích a v Adamově.

Listina olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1141, Metropolitní kapitula u sv. Václava v Olomouci

Zcela unikátní mladohradištním nálezem je soubor 802 mincí uschovaných v keramické nádobě z okolí Bořitova. Jedná se o moravské a české stříbrné denáry ražby z období druhé poloviny 11. a počátku 12. století, které byly patrně shromažďovány po delší dobu. Soubor je složen z 90 různých ražeb nebo jejich variant celkem sedmi moravských či českých panovníků nebo ražeb anonymních. Z toho 18 typů ražby je zcela ojedinělých a odborníkům doposud neznámých.

Vrcholný a pozdní středověk

(13. stol. – poč. 16. stol.)

Šlo o období velkých změn mocenských, sociálních a ekonomických. Bylo uznáno dědičné právo Přemyslovců na korunu (Zlatá bula sicilská). Český stát v této době začíná mít značnou mocenskou pozici v Evropě. Zakládají se nová města a vesnice formou kolonizace. Kolonisté domácího i cizího původu zabírají dosud neobydlená území, mýtí lesy a zakládají nová sídla. Blanensko tento proces zasáhl počátkem 13. století.

Osídlení překročilo hranice staré sídelní oblasti do vrchovin. Výsledkem byla síť vsí, městeček a kostra osídlení regionu. Řada z těchto sídel však v průběhu dalších staletí z nejrůznějších důvodů zanikla.

Osada tohoto období byla odkryta například v Rájci (jedna osada v části Rájec, druhá v části Jestřebí), v Bořitově v oblasti Farský kopec se navíc předpokládá existence dvorce a soudobého pohřebiště v okolí kostela sv. Jiří z 12. a 13. století.

Olomoucká kapitula byla od roku 1241 ve velké správní krizi, což se promítlo také do správy biskupských lén. Pořádek nastolil až nově zvolený biskup německého původu Bruno ze Šaumburku, který se ujal úřadu roku 1245. Několik listin datoval od roku 1267 i na svém novém hradě Blansku/Blanseku.

Hrad Blansek nechal biskup Bruno postavit po polovině 13. století jako správní centrum zdejšího panství, dosud řízeného z předpokládaného dvorce nebo jiného sídla u kostela na Starém Blansku. (Manský dvůr vznikl až mnohem později.)

Tehdejší panství, které patřilo pod Správu Blanseku, bylo obsáhlé a kromě Starého Blanska k němu patřila také řada vsí, jak staršího původu, tak nově založených biskupem Brunem. Vsí nově přiřazenou Brunem k panství byly například Vilémovice.

Naposledy se uvádí Blansko v souvislosti s biskupem Brunem roku 1277. Zemřel roku 1281. Blansko stále zůstává pod přímou správou biskupských úředníků.

Kolem poloviny 13. století si začínají budovat sídla příslušníci nejstarší moravské šlechty. Na Blanensku patří k nejstarším páni sídlící na hradě v Doubravici (poprvé připomínáni roku 1255) a Holštejně.

Významné hrady v regionu:

Blansek: Stavební dispozice hradu byla dvojdílná, tvořená bezvěžovým jádrem s obvodovou zástavbou a ve 14. století vzniklým předhradím, jemuž dominovala

Zbrojnoš před Blansekem

Vrcholný středověk

věžová stavba o rozměrech 11 × 15 m. Dnes jsou patrné poměrně velké úseky zchovalých zřícených hradeb, pozůstatky výstavného paláce s velkými okny a obvodové hradby jádra. Mimořádnou zvláštností je pak dvojitý příkop, vylámaný do skály a oddělující vlastní hrad od hospodářského předhradí, a jeskyně Pod hradem, u níž se předpokládá propojení s podzemními prostory hradu. Vznik hradu se předpokládá kolem roku 1250. Dle některých pramenů se ještě roku 1440 na hradě konal sjezd biskupských manů, ale někdy v následujících letech došlo k ničivému požáru a sídlo zaniklo. Hrad byl částečně oživen za třicetileté války, kdy se sem uchýlilo pod ochranu provizorně opravených hradeb okolní obyvatelstvo.

Půdorys obléhací pevnosti č. I u Nového Hradu (Konečný - Merta 1974, obr. 3)

Černá Hora: hrad téměř zanikl pod mladšími přestavbami, částečně zachovaná zůstala hranolová věž, z hradu jinak zůstaly jen základy, dispozice a předhradí, které prošlo renesanční úpravou. První zmínka pochází z roku 1279.

Doubravice: hrad měl vysokou válcovou věž, která měla svým umístěním chránit obytné budovy schované za ní. Pozoruhodné je rozsáhlé předhradí a zbytky hospodářského dvora na poli před hradem.

Holštejn: hrad byl stavebním typem bez věže a ve své době patřil k největším a nejpohodlnějším sídlům na Moravě. Název pochází z německých slov Hohler Stein, což znamená dutá skála. Jeskyně Hladomorna, která se nachází ve skále pod hradem, byla k tomuto účelu skutečně používána. Dnešní vchod do jeskyně býval zazděn a jeskyně byla s hradem spojena skalní chodbou.

Fragmenty reliéfně zdobených čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů z poloviny 15. století z Blansku a z pevnůstek u Nového Hradu

Nový Hrad: původní stavba s tímto názvem se nacházela asi 3 km jižně od Blanska nad údolím řeky Svitavy. Po jejím zániku se jméno přeneslo na mohutné opevnění, které bylo postaveno v roce 1493, a které pod tímto názvem známe dnes. V roce 1645 hrad vyloupili a vypálili Švédové. Kořist, která obsahovala peníze, cennosti a písemnosti, údajně odvezli k Brnu na šestnácti povozech. Tyto cennosti zde měly být údajně ukryty z celého okolí právě před Švédy. Počátkem 19. století byl hrad upraven Lichtenštejny do romantické podoby.

Čertův Hrádek (Olomučany): při vzniku hrádku se předpokládá iniciativa olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburgu, patrně právě díky sousedství s církevním majetkem v Blansku a zřejmě i důležitému železářskému podnikání v okolí. Zanikl patrně už na přelomu 14. a 15. století.

Ronov: zřícenina hradu se nachází nedaleko zastávky Babice nad Svitavou. Ronov patří k hradům vzniklým v období vlády Karla IV. a stavebně k hradům dávajícím přednost pohodlí před obranyschopností. Jeho existence, pokud byl plně dokončen, trvala jen velmi krátce, od 60. let 14. století do počátku 15. století.

hrádek v Rytířské jeskyni: jeskyně byla osídlena již od pravěku, ve středověku byla opevněna. Nachází se ve svahu protilehlém Kateřinské jeskyni. Jde o jediný případ jeskynního hradu v českých zemích. Stavba byla vsazena do jeskyně o délce 47 m, do údolí se otevírá vstupem širokým 16 x 15 m, který je přehrazen dvěma kamennými zdmi. Hrádek byl v minulosti přestavován, což naznačuje jeho trvalejší význam. Hrádek zřejmě býval strážním stanovištěm střežícím důležitou dálkovou cestu vedoucí tudy z Blanska na Prostějov a Olomouc.

Budování sídel příslušníků moravské šlechty bylo doprovázeno také zakládáním nových vsí. Soustavné osidlování proběhlo zejména v 1. polovině 13. století. Blanenské panství se v této době skládalo z městečka Blanska, hradu Blanseku a 19 vsí. Pro panství byly typické velmi malé vsi (skládaly se ze 4 – 10 usedlostí) – takto malou vsí byl například Těchov (založen na počátku 13. století), nebo Hořice (založeny v 1. polovině 13. století). O kvantitu i kvalitu osidlovacího procesu se zasloužil především biskup Bruno. I v této době hrálo v regionu klíčovou roli železářství.

V průběhu 14. – 17. století devět z těchto devatenácti vsí zaniklo. Důvodů zániku bylo hned několik a faktory obvykle působily současně. Jednoduše lze důvody shrnout do těchto pěti bodů:

- 1) příliš ambiciózní osidlovací proces
- 2) nepříznivé geografické podmínky
- 3) válečné konflikty po celé 15. století (války markrabat na přelomu 14. a 15. století, husitské války, česko-uherské boje v letech 1466-1471)
- 4) reorganizace panství v rámci pozemkových reforem (včetně tlaku vrchnosti, aby se lidé přemístili jinam, například, aby si zde vrchnost mohla založit panský dvůr – to byl osud obcí Zdislavice nebo Češkovice)
- 5) dalšími důvody byla eroze a zhoršení klimatu v 15. století

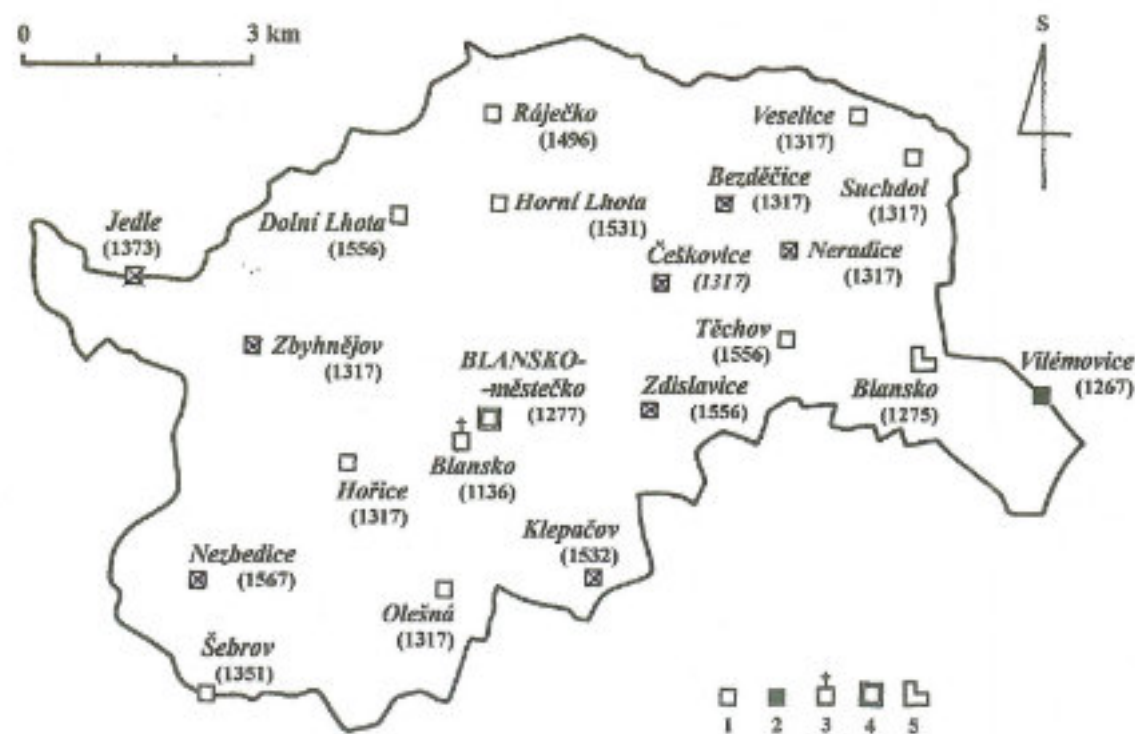
Na konci 13. století obyvatelé Moravy ohrožovaly skupiny loupeživých rytířů, kteří pocházeli z řad vysoké šlechty. V blanenském okolí byl známý jistý Gerhard, předek pozdějšího mocného rodu pánů z Kunštátu, který sídlil na obřanském hradě a zejména v letech 1283 – 86 ohrožoval hlavní obchodní stezku v údolí řeky Svitavy.

Z let 1318 – 1336 máme zachování nejstarší zprávy o zpracování železa v Blansku – uvádí se kovář, který patřil mezi nejmajetnější obyvatele Blanska. Dochoval se také soupis obcí spadajících v této době pod blanenské panství: Blansko, Češkovice, Vilémovice, Veselice, Neradice, Bezděčice, Olešná, Hořice, Býkovice u Černé Hory, Dříválovice (Drválovice), Hostinná Lhotka, Malostovice, Brťov u Černé Hory, Vrankova Lhota a Zbyhňov.

V polovině 14. století je blanenské panství značně prosperujícím místem, lidé se zde živili zemědělstvím,

Příklady zaniklých obcí regionu:

- Bezděčice u Horní Lhoty – obec založená v 2. polovině 13. století, bylo zde 5 – 6 usedlostí nad údolím potoka
- Polom u Klepačova – 11-12 usedlostí
- Rudice – původní ves Rudice stála v těsném sousedství té dnešní
- Bystřec u Jedovnic – ves byla vypálena během válek markrabat
- Zbyhněv – areál velký 300 x 150 m
- v případě obcí Sloup, Šošůvka a Vavřinec zanikla jen část obcí (lidé se přesunuli do jiné části)
- v případě obce Podomí zanikla polovina obce
- zaniklou vsí jsou také Budkovany u Jedovnic
- mezi Těchovem a Veselíci byly nalezeny pozůstatky tří zaniklých osad, například Neradice za Obůrkou, v jejichž případě je doložen násilný zánik – velký požár v 15. století
- výše zmíněné Zdislavice a Českovice
- vsi na Hořické vrchovině: Jedle, Nezbedice, Němčice, Na Kotlánce

lesnictvím, rybolovem, a máme zmínky také o pivovarnické činnosti, blanenské pivo je svou kvalitou dokonce dáváno za vzor. Doloženo je také obchodování mezi Blanskem a Olomoucí.

Koncem 14. století dochází k rozšíření územní rozlohy Starého Blanska. Zemědělská půda již nebyla dostačující, a Blansko se proto začalo rozšiřovat i na druhý břeh řeky Svitavy. Stál zde takzvaný manský dvůr, o němž máme první zmínky z let 1390-1391.

Každá z těchto částí Blanska byla spravována jiným způsobem: Staré Blansko podléhalo olomouckému biskupovi – bylo ve správě olomouckých purkrabí, kteří byli ve službě biskupů. Nové Blansko spravovali feudálové, kteří sice byli vázáni lenní přísahou olomouckému biskupovi, ale hospodařili na statku samostatně, dědičně a zcela bez vazby na purkrabího na Starém Blansku.

První polovina 15. století je v Českých zemích a na Moravě obdobím husitského hnutí. Většina šlechty, která vlastnila léna v okolí blanenského panství, přešla na husitskou víru a mnoho z nich veřejně protestovalo proti Husovu upálení. Učení Husa dokonce vyznával i sám olomoucký biskup, roku 1425 byl kvůli tomu dán do klatby. Blansko padlo za oběť husitských válek v letech 1430 – 1431. Obnovená výstavba byla zahájena na území Nového Blanska. Blanenští občané během nepokojů hledali útočiště také v jeskyních Moravského krasu, o čemž svědčí archeologické nálezy v jeskyních Dagmar, Koňská jáma, Kateřinská, Býčí skála, Výpustek aj. Lze tak interpretovat i drobný poklad stříbrných mincí ukrytý pravděpodobně ve váčku v okolí Býčí skály, obsahující převážně čtyřhranné peníze, feniky či pražské groše. Obývání jeskyní bylo v této době dlouhodobého charakteru.

Po obnově výstavby stál na Novém Blansku manský dvůr a kolem něj několik hospodářských stavení, na Starém Blansku kostel a správní tvrz. Pod Blanskem a u Klepačova stály mlýny. Oblast mezi Starým a Novým Blanskem byla velmi močalovitá, protože se Svitava v těchto místech dělila na několik ramen. U dnešní Dolní a Horní Lhoty se rozkládalo několik velkých močálů, ze kterých byly postupně vybudovány rybníky.

Roku 1526 se blanenské panství dostalo do vlastnictví rodu Doubravků z Hradiště. V této době byly spojeny obě blanenské osady, na Starém i Novém Blansku, v jeden celek, který ovšem až do závěru 18. století patřil pod svrchovanost olomouckých biskupů.

POUŽITÁ LITERATURA

Blanensko a Moravský kras v pravěku. Marek Novák (ed.), Jaroslav Bartík, Hana Čižmářová, Soňa Michalkó, Petr Neruda, Martin Oliva, Jaroslav Peška a Tomáš Zeman. Blansko: Muzeum Blanenska, p.o., 2020. ISBN 978-80-86951-40-9

Tajemství dávného železa : archeometalurgie objektivem mikroskopu = Secret of early iron : the archaeometallurgy under the microscope. Věra Souchopová, Karel Stránský. Brno: Technické muzeum v Brně, 2008. ISBN 978-80-86413-54-9

Tajemství dávného železa II : k počátkům přímé výroby železa z rud = Secret of early iron II : to the beginning of the direct method of iron production. Věra Souchopová, Karel Stránský. Brno: Technické muzeum v Brně, 2011. ISBN 978-80-86413-83-9

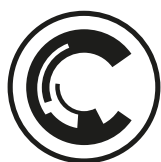
Pravěk Boskovicka. Zuzana Jarůšková a Antonín Štof. Boskovice: Muzeum Boskovicka, 2014. ISBN 978-80-904089-3-7

Dějiny Blanska do roku 1848. Dagmar Baumannová. Blansko: Muzeum Blansko, 1995.

Hrady, hrádky a tvrze na Blanensku. Milan Koudelka, Zdeněk Hasoň. Blansko: Město Blansko, 2015. ISBN 978-80-260-8358-0

Zaniklé středověké osady a jejich plužiny: metodika historickogeografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Ervín Černý. Praha: Academia, 1979.

MINISTERSTVO
KULTURY

jihomoravský kraj

Zpracovali: Mgr. Daniela Pernesová, Mgr. Marek Novák, Mgr. Milan Koudelka

Ilustrace: Libor Balák, Pavel a Pavla Dvorští

Grafické zpracování: Mgr. Jakub Pernes

Muzeum Blanenska, p.o. 2021

Tento metodický list vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury ze státního rozpočtu v rámci projektu na podporu výchovně vzdělávacích aktivit v muzejnictví.

